

A MAGYAR
KÖNYVSZEMLE

← —ÉS A
MOKKA-R
EGYESÜLET
FÜZETEI * 4



CRESCIT EUNDO

TISZTELGŐ TANULMÁNYOK

→ V. ECSÉDY JUDIT ←

65. SZÜLETÉSNAPJÁRA

ARGUMENTUM KIADÓ

Tartalom

P. VÁSÁRHELYI JUDIT: Előszó helyett	7
BÁNYI SZILVIA: A bécsi Singriener-nyomdához köthető Pesti Gábor-féle <i>Nomenclatura</i> -kiadások tipográfiai vizsgálata	11
BELLÁGH RÓZSA: „...Kegyelmed levelét becsülettel vöttem...” <i>Magyar asszonyok levelezése a 18. században</i>	27
BORDA LAJOS: Egy könyvészetileg ismeretlen nyomtatvány <i>Pápai Páriz Ferenc: Ábrahám Pátriárka' Fia Isák És Báthuel' Leánya,</i> <i>Rebeka Házasságok' Alkalmatosságával lett Beszélgetés [...],</i> <i>Marosvásárhely, 1794.</i>	35
BORSA GEDEON: Az első hazai nyomdászjelvény	39
ILEANA DÁRIA: Batthyány Ignác kiadványai	45
DEÉ NAGY ANIKÓ: Közös jegyek a korai nyomdász- és kiadójelvények formakincsében	55
DÖRNYEI SÁNDOR: Nyomdában készült régi hazai ex librisek (XVI–XVIII. század)	63
EMÖDI ANDRÁS: Nagyvárad-i könyves kalászat	75
DOINA HENDRE BIRÓ: Trois representants des Batthyany, ou pretexte d' analyse de l'etat de l' eglise en Transylvanie et dans le royaume de Hongrie	87
HUBERT ILDIKÓ: „Szent Maria arany szőlő...” „Szép” litánia és könyörgés	99
JAROSLAVA KAŠPAROVÁ :Magyarország leírása a Cseh Nemzeti Múzeum és a Kinský-palota könyvtárának spanyol és francia nyelvű nyomtatványaiban	105
KIMPIÁN ANNAMÁRIA: Főpapi supralibrosok a marosvásárhelyi Teleki–Bolyai Könyvtár gyűjteményeiben	113
KOVÁCS ESZTER: Timon Sámuel cseh történelmi olvasmányai	123
KURTA JÓZSEF: Ismeretlen kolozsvári egyleveles nyomtatvány 1702-ből	127
JOHN A. LANE: Nicolaus Kis's House in Amsterdam and the Brewery 'De Zwaan'	131
MARTON JÓZSEF: Márton Áron püspök küzdelme a Batthyaneumért	139
MÉSZÁROS KLÁRA: Egy ismeretlen Eck-nyomtatvány	153
MONOK ISTVÁN: Város és könyvkultúra Magyarországon a 16–17. század fordulóján	163

PAVERCSIK ILONA: Weber Simon Péter nyomdájának alapításáról	171
SIMON MELINDA: Magyar kiadók és nyomdák beszélő jelvényei a 20. század első felében	183
SZELESTEI N. LÁSZLÓ: Lelki fegyverház	191
TÓTH ANNA JUDIT: Egy késő antik hivatalnok memoárjai	195
VARGA BERNADETT: Interkonfesszionális és Kempis-recepció Keresztúri Pál Mennyei társalkodásában	209
VERÓK ATTILA: Asztrológiai érdeklődésű orgonista lelkész? <i>Egy érdekes kolligátumkötet a brassói Daniel Croner (1656–1740)</i> <i>könyvtárából</i>	215
VISKOLCZ NOÉMI: Illusztrált könyvek, reprezentatív albumok, képes kiadványok a kora újkori Magyarországon	223
W. Salgó Ágnes: „...én bizony vajmi elhagyatott és támasz nélkül álló hölgy vagyok” <i>Esterházy Alexandra és az Apponyi gyűjtemény</i>	231
ZVARA EDINA: 17. századi ismeretlen társulati kiadványok a kismartoni Esterházy-könyvtárból <i>Pótlások az RMNy-hez</i>	237
V. Ecsedy Judit műveinek bibliográfiája	243
Tabula gratulatoria	253
Személynévmutató	255
Helynévmutató	269

ZVARA EDINA

17. századi ismeretlen társulati kiadványok a kismartoni Esterházy-könyvtárból

Pótlások az RMNy-hez¹

Az alkalmi nyomtatványok általában csak néhány levelesek s viszonylag kis példányszámban jelentek meg. Fennmaradásuk sokszor ezért is bizonytalan, s a nyomda- és könyvtörténészek számára nagy öröm, ha új példányok kerülnek elő, főleg, ha azok ismeretlen kiadványok. A jelen írásban négy 17. századi társulati kiadvány kerül közlésre, melyek tartalmukat tekintve vélhetőleg az irodalomtörténészek számára is fontos művek. A nyomtatványok a kismartoni Esterházy-kastély könyvtárában végzett kutatásaim során kerültek elő, korábban Fraknón voltak. Jelenleg nincs semmilyen jelzetük, papírdobozokban vannak a várból átkerült könyvekkel együtt.

A hazai kongregációk történetéről és működéséről több alapvető feldolgozás készült az elmúlt években, többek között Knapp Éva és Tüskés Gábor,² Balázs Mihály,³ valamint Viskolcz Noémi⁴ írásai. Ezen írások kiegészítője lehet az alább bemutatandó négy társulati kiadvány.

A Mária-kongregációk a 16. század végétől s különösen a 17. századtól kezdve jöttek létre Magyarországon. Ezen vallásos társulatok jól illeszkedtek a katolikus egyház megújulásához és új intézményeinek alapításához (Pazmaneum, nagyszombati egyetem). A Királyi Magyarország egyházi központja, Nagyszombat, a sodalításokat tekintve is kiemelkedik. A társulatok tagjai között egyre nagyobb számban találunk főnemeseket is. Az Esterházyak kongregációs szerepvállalása a legjelentősebbek közé tartozott,⁵ a család több tagját is ott találjuk a mecénások és a tisztségviselők között. Közülük Esterházy Lászlót (1626–1652) és Esterházy

¹ Kismartoni kutatásaimat a Klebelsberg Kunó Ösztöndíj támogatta.

² KNAPP Éva: *Piétás és literatúra. Irodalomkinálat és művelődési program a barokk kori társulati kiadványokban*. Bp., 2001, Universitas. (Historia Litteraria 9.); KNAPP Éva: *Vallásos társulatok, rekatolizáció és társadalmi átalakulás Kassán a 17–18. században* = Századok 1995. 791–814.; KNAPP Éva–TÜSKÉS Gábor: *Vallásos társulatok Magyarországon a 17–18. században*. = Néprajzi Látóhatár 1992. 8–36.; TÜSKÉS Gábor–KNAPP Éva: *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században*. Bp., 2001.; TÜSKÉS Gábor: *A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai*. Bp., 1997, Universitas. (Historia litteraria 3.)

³ BALÁZS Mihály: *Kolozsvár és Vágsellye. Adalék a Mária kongregációk korai történetéhez*. In: *Uő: Felekezetiesség és fikció. Tanulmányok 16–17. századi irodalmunkról*. Bp., 2006, Balassi Kiadó. (Régi magyar könyvtár. Tanulmányok 8.) 133–143.

⁴ VISKOLCZ Noémi: *17. századi ismeretlen hazai kisnyomtatványok a Magyar Országos Levéltárból* = MKsz 2007/2. 184–199.

⁵ Uo. 187–190.

Pált (1635–1713) emeljük ki, mivel az alább közlendő kiadványok hozzájuk kapcsolódnak.

Esterházy László 1646-tól, majd korai halála után testvére, Pál lett a családfő. László fiatal kora óta részt vett a nagyszombati, a pozsonyi és a bécsi társulatokban. Szép bizonyítéka ennek a Pálnak küldött bécsi *Sodalitas Maior Beatissimae Virginis Mariae in Caelos Assumptae* 1650-es (4. sorszám),⁶ a nagyszombati *Sodalitas Beatissimae Virginis Matris Visitantis* 1651-es és 1652-es (1–2. sorszám) meghívólevele.⁷ Ez utóbbit Esterházy Pál mint a sodalitas prefektusa (Comes Paulus Eszterhazy de Galantha, Praefectus) küldte bátyjának. Esterházy Pált apjához, Esterházy Miklóshoz hasonlóan családja jeles mecénásai közé soroljuk. Ő Mária-kultuszával s az ahhoz kapcsolódó irodalmi munkásságával is kiemelkedik.⁸ Külföldi kongregációktól is rendszeresen kapta a meghívókat, így a bécsi és a lilienfeldi társulattól is.⁹ Az 1679-es nagyszombati *Sodalitas Beatissimae Virginis Mariae in Coelo Assumptae* meghívólevelét Esterházy Pál rektorként¹⁰ küldte „Ezterhazy Ursula Christina Asszonnak, Méltóságos Groff Galánthai Eszterházy Pál Fő Generalis Úr eő Na(ysa)ga Szerelmes Házas Társának” (3. sorszám).

Ezek a „különféle alkalmi nyomtatványok” a sodalitasok megalakulása óta léteznek, de a 17. század második felében is még csak szórványosan lelhetők fel.¹¹ A 2007-ben előkerült négy nagyszombati kiadvány ezt a képet részben módosítja,¹² hiszen az első kettő a század közepéről (1651, 1652) való, a harmadik pedig 1679-ből való. (A negyedik 1650-ben lett kiadva, de az bécsi.)

Az Esterházy család könyvtárát,¹³ akárcsak műgyűjteményüket, méltán ne-

⁶ A kiadvány nem magyarországi társulat meghívólevele, közlését mégis fontosnak tartjuk, hiszen egyrészt jelentős forrás Esterházy László és a bécsi sodalitasok kapcsolatára, másrészt pedig az abban felsorolt elhunytak között több magyarországi személyt is találunk.

⁷ A meghívólevelél pontosan 1652. június 12-ére szól, tehát még a vezekényi csata (1652. augusztus 25.) előtti összejöveteletről van szó, így Esterházy László részt tudott venni rajta.

⁸ ESTERHÁZY Pál: *Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek rövideden föltett eredeti*. Nagyszombat, 1690. (RMK I 1394) Hasonmás kiadás. KNAPP Éva–TÜSKÉS Gábor és GALAVICS Géza tanulmányával. Bp., 1994, Balassi-MTA ITI. (Bibliotheca Hungarica Antiqua 30.) – Lásd még ehhez MONOK István recenzióját: ItK 1997/5–6. 683.; ESTERHÁZY Pál: *Az Boldogságos Szűz Mária szombatja, azaz minden szombat napokra való áéatatoságok*. Nagyszombat, 1691. (RMK I 1413) Hasonmás kiadás. SZÖRÉNYI László tanulmányával. Bp., 1995, Balassi-MTA ITI. (Bibliotheca Hungarica Antiqua 31.); GALAVICS Géza: *A mecénás Esterházy Pál. (Vázlat egy pályaképhez)* = Művészettörténeti Értesítő 1988/3–4. 136–161.

⁹ VISKOLCZ: *17. századi ismeretlen hazai kisnyomtatványok... i. h.* (3. jegyzet) 189.

¹⁰ *Esterházy Pál visszaemlékezése ifjúkorára (1635–1653)*. In: ESTERHÁZY Pál: *Mars Hungaricus*. Sajtó alá rend.: IVÁNYI Emma. Bev., szerk.: HAUSNER Gábor. Bp., 1989. (Zrínyi-könyvtár III.) 312.

¹¹ KNAPP: *Piétás és irodalom*. i. h. (1. jegyzet) 30–33., 74.

¹² Viskolcz Noémi érvelését is alátámasztja a négy kiadvány megléte. Vö.: VISKOLCZ: *17. századi ismeretlen hazai kisnyomtatványok... i. h.* (3. jegyzet) 191.

¹³ Történetére lásd: MONOK István: *Esterházy Pál könyvtára és olvasmányai*. In: *Arisztokrácia, művészetek, mecénatúra: Az Esterházy-család. A 2004. április 22–23-án megtartott konferencia előadásai*. Szerk.: CZOMA László. Keszthely, 2005 [2007!], Helikon Kastélymúzeum. (Kastélykonferenciák 3.) 91–101.; Uő: *Nobiles eruditi. A magyarországi nemesség könyves műveltsége a 16–17. században*. Akadémiai doktori értekezés. Szeged, 2010.; Stefan KÖRNER: *A Bibliotheca Esterházyana*. In: *Kék vér, fekete tinta: Arisztokrata könyvgűjtemények, 1500–1700*. Szerk.: MONOK István. Bp.,

vezhetjük a kor egyik leggazdagabb *Schatzkammerének*. Azon hazai kora újkori bibliotékák közé tartozik, amely viszonylag épségben megmaradt.¹⁴ Megőrizte a család és több jeles, egykori könyvgyűjtő kötetét is az utókor számára,¹⁵ valamint gazdag tárháza a hungarikumoknak.

Nagyszombati társulati kiadványok¹⁶

1.

*Sodalitas Beatissimae Virginis Matris Visitantis in Academico Soc. Iesu Collegio Tyrnaviae Sodalibus Opt. Salutem ... [Vice] Praefectus [Stephanus Győri A.A. L.L. et P(hilosoph)iae Mag(iste)r mp]; Secretarius [P. T. Joann(es) Sigmundich AA LL. et Ph(ilosoph)iae Mag(iste)r Mpria]*¹⁷
(Tyrnaviae 1651) [typ. Acad.] [1] fol. – 2°

A Sodalitas Beatissimae Virginis Matris Visitantis nevű nagyszombati társulat helyben, 1651. június 8-án kelt meghívólevele.

RMNy: –, ČAPLOVIČ: –

Lelőhely: Kismarton, Esterházy-kastély könyvtára, Zimmer III. Kiste A/9/1–10

Megjegyzés: a címzés kézírással: „Illustrissimo Domino Comiti Ladislao Esterhazy de Galantha Equitj Aurato, perpetuo de Frakno, Comitatus Sopronien(sis) Supremo Comiti, Sacr(ae) Caesar(eae) Regiaeque Ma(jes)t(a)tis Consiliari(io) que non Praesidij Papen(sis) Supremo Capitan etc. Dominus Sodalj in Virgine Colendissimo.”

2.

Sodalitas Beatissimae Virginis Matris Visitantis in Academico Soc. Iesu Collegio Tyrnaviae Sodalibus Opt. Salutem ... [Comes Paulus Eszterhasi de Galantha] Praefectus; [Fr. Ladislaus Jambrekouich Ord(in)is S(an)ctj Paulj Primi Er(e)m(it)ae Art. et P(hiloso)phiae Baccal. p. t.] Secretarius
(Tyrnaviae 1652) [typ. Acad.] [1] fol. – 2°

A Sodalitas Beatissimae Virginis Matris Visitantis nevű nagyszombati társulat helyben, 1652. június 12-én kelt meghívólevele.

RMNy: –, ČAPLOVIČ: –

Lelőhely: Kismarton, Esterházy-kastély könyvtára, Zimmer III. Kiste A/9/1–10

2005, OSzK, 105–127.; Theresia GABRIEL: *Die fürstlich Esterházsche Bibliothek – Zeugnis einer bewegten Vergangenheit*. In: *Forscher – Gestalter – Vermittler. Festschrift für Gerald Schlag*. Red. von Gürtler WOLFGANG, Gerhard J. WINKLER. Eisenstadt, 2001, Burgenländische Landesmuseum. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Bd. 101.) 119–130.; uez magyarul: *Egy mozgalmak múlt tanúja, a herceg Esterházy könyvtár*. In: *Arisztokrácia, művészetek, mecenatúra. Az Esterházy-család. A 2004. április 22–23-án megtartott konferencia előadásai*. Szerk.: CZOMA László. Keszthely, 2005, Kastélymúzeum. (Kastélykonferenciák III.) 76–90.

¹⁴ A gyűjteményt a II. világháború után az oroszok kifosztották. Az egykori NDK-ba került könyveket az Esterházy család már visszakapta, ezek ismét Kismartonban találhatók. A Moszkvába elhurcoltak (Rudomino Idegennyelvű Könyvtár, Történelmi Könyvtár) visszaadásáról évek óta folyik a tárgyalás.

¹⁵ ZVARA Edina: *Ismert könyvgyűjtők tulajdonosi bejegyzései az Esterházy könyvtárban* = MKsz 2011/1. 47–71.

¹⁶ A nyomtatványokat két csoportban adjuk közre, kibocsátásuk helye szerint: előbb a három nagyszombati, majd az egy bécsi társulati kiadványt. E két csoporton belül kronológiai rendben következnek. A kiadványok azonosításában, leírásában P. Vásárhelyi Judit és (tudta nélkül) V. Ecsedy Judit volt a segítségemre, köszönöm nekik.

¹⁷ A leírásokban szögletes zárójelben lévő szövegrészek kézírásban szerepelnek.

Megjegyzés: a címzés kézírással: „Illustrissimo Domino Domino Comiti Ladislao Eszterhazy de Galanta, Perpetuo de Frakno, et Comitatus Soproniensis Supremo Comiti, Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Camerario et Consiliario, Domino Patrono et Consodali in Virgine Deipara nobis obseruandissimo.”

3.

RMK I. 1241d

*Szabad Kiraly Nagy-Szombat varosaban, Szent Miklos püspök templomaban Nagy Boldog Aszszoni Congregatioja Tául lévö Attyafainak a Szent Szüzben ajánlia maga kötelességét ... Korompay Péter*¹⁸ *Corbovai Püspök, Esztergomi Nagy Praepost, és Canonok p. t. Praeses; Mindszenti Sigmond p. t. Secretarius*¹⁹

(Nagyszombat 1679) [typ. Acad.] [2] fol. – 2o

A Sodalitas Beatissimae Virginis Mariae in Coelo Assumptae nevű nagyszombati társulat helyben, 1679. Boldogasszony hava (január) 1-jén kelt meghívólevele.

RMK: –, SZTRIPSZKY: –, ČAPLOVIČ: –, VISKOLCZ, 2007. 195. p. 9. tétel

Lelőhely: Kismarton, Esterházy-kastély könyvtára, Zimmer III. Kiste A/9/1–10

Megjegyzés: címzés: „Méltóságos Groff Galánthai Ezterhazy Ursula Christina Asszonnak, Méltóságos Groff Galánthai Eszterházy Pál Fő Generalis Úr eö Na(ysa)ga Szerelmes Házas Társának etc. Nékünk a' Boldogságos Szüzben tekéntetes Asszoniunknak.”

Bécsi társulati kiadvány

4.

Sodalitas Maior Beatissimae Virginis Mariae in Caelos Assumptae in Caesareo et Academico Societatis Iesu Collegio Viennae Austriae ... Praefectus Jacobus Meißperger; A. LL. et Ph. M. I. V. Studiosus; Secretarius Michael Zvick; A. LL. et Ph. M. I. V. Studiosus – (Nomina DD: Sodalium Defunctorum)

(Viennae Austriae 1650) [2] fol. – 2o

A katalógus felsorolja a társulat elhunyt tagjait: *Anno 1649*: Adm. R. D. Petrus Paxich Canonicus Zagrab. Praep. de Alba, Zagrabiae, in Martio; Adm. R. D. Matthias Mattota, Canon. Zagrab. Paroc. S. Michaëlis in Insula, in Majo; R. D. Iacobus Iurkovich²⁰ Parochus in Pratis Beatae Virginis, 17 Augusti; D. Paulus Dionysius Assala J.U.S., in Septembri; D. M. Vdalricus Socher J.U.S., Viennae in Septembri; D. Michaël Sylvester, Posonij in Octob.; Nobilis et Clarissimus D. Elias Sandler J.U.D., Viennae in Octobri; D. Wolfgangus Christophorus Bruntz, Excelsi Regim. Taxator, Viennae in Novemb.; Adm. R. D. Marcus Szenkuici²¹ Archidiac. Gommoriensis, Ecclesiae Metropol. Strigoniensis Canonicus Tyrnaviae, 6. Decembris; R. D. Georgius Czapó Parochus in Hidedség, in Decembri; Adm. R. D. Ioannes Baptista Melchiori Canonicus ad S. Stephanum Protonot. Apostol., Viennae in Decembri.

¹⁸ Korompay Péter (1623–1690) egri megyéspüspök. A Pazmaneum hallgatója volt, majd esztergomi nagyprépost és korbáviai címzetes püspök (1676–1679). Vö.: *Magyar Katolikus Lexikon*. VII. köt. *Klacs–lond*. Szerk.: VICZIÁN János. Bp., 2002, Szent István Társulat.

¹⁹ Mindszenti Zsigmond 1671–1678 között érsekújvári seregszéki és egyúttal bányavidéki hadiszéki jegyző. Vö.: PÁLFFY Géza: *Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században*. Győr. 1995, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 212.

²⁰ Jacobus Jurkovich: „Croata ex d. Jaur.” Draskovich György győri püspök növendékeként tanult Bécsben (1641), majd subdiakónus (1642). Vö.: FAZEKAS István: *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói, 1623–1918 (1951) = Matricula Collegii Pazmaniani Viennensis, 1623–1918 (1951)*. Bp., 2003, ELTE Levéltára (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8.) 331. p. 2046. tétel. (A továbbiakban: FAZEKAS 2003.)

²¹ Gerbichich aliter Marcus Szenkuicz: Nagyszombatban tanult (1625), a bécsi Pazmaneum hallgatója (1625–1630), majd esztergomi kanonok (1639–1649). Vö.: FAZEKAS 2003. 41. p., 25. tétel.

Anno 1650: Generosus D. Melchior Seny Juratus Not. Civit. Varadiensis, Viennae 21. Ianuarij; R. D. Thomas Poschar Seren. Arch. Leopoldi Capellanus, in Ianuario; D. M. Matthias Schleich, in Februario; D. M. Andreas Draxler Medicinae Studiosus(!), Vienn. 17 Martij; R. D. Ioannes Iaczko,²² in Vngaria Mense Martio; D. Ioannes Weilpach J.U.S., Viennae in Martio; R. D. Stephanus Olasz,²³ in Vngaria 24. Aprilis; D. Ioannes Franciscus Steigerus Logicus, Viennae 23. Aprilis; D. Casparus Lorer Physicus, Viennae in Majo; R. D. Matthaeus Borkovvicz Paroc. in Pratis B. V. in Comitatu Soproniensi, 26. Maij; D. Daniel Kharg, Viennae 5. Iunij; D. Paulus Peringer Logicus, Viennae 14. Iunij; D. Petrus Franciscus Gehet I.V. Studiosus, Viennae 16. Iunij; D. Ioannes Laurentius Kaufmann J.U.S., Viennae in Iulio; D. Ioannes Karnap J.U.Baccal., Viennae 25. Iulij; Illustri(ssi) mus D. Ferdinanndus Kevenhillier S.R.I. Comes, Bruxellis in Iulio; Illustrissimus D. Ioannes Crafft L.B. de Lommerstorff et Tschernikovvitz A.C.I.Cons., Viennae in Iulio; D. Ioannes Iacobus Sommerlang J.U. Studiosus, 5. Augusti.

ÖNB: –, ÖLB: –

Lelőhely: Kismarton, Esterházy-kastély könyvtára, Zimmer III. Kiste A/9/1–10

Megjegyzés: a címzés kézírással: „Illustrissimo Domino, D(omi)no Comiti Ladislao Eszterhazy de Galanta, Perpetuo de Frakno, Praesidij Papensis Supremo Capitano etc. D(omi)no, ac Patrono colendissimo. [más kézzel:] In Frakno.”

²² Joannes Jacko: a bécsi egyetemen a magyar nácio tagja (1634), végzettsége szerint casista (1647). Subdiaconus (1635), diaconus (1636), presbiter (1636), majd Kiskeresnyén szolgált (esztergomi egyházmegye, 1647). Vö.: FAZEKAS 2003. 325. p. 1993. tétel.

²³ Stephanus Olasz: Győrben (1636) tanult, a bécsi Pazmaneum hallgatója (1643), a magyar nácio tagja (1644), majd Bécsben presbiter (1648). Vö.: FAZEKAS 2003. 333. p. 2064. tétel.